

Preplet narave in kulture v zen budizmu

Marko Uršič, Filozofija narave, BF, 2018

Zen budizem, osnovni pojmi

Zen je japonska varianta budizma.

Izraz *zen* izhaja iz kitajske besede *čan* (*chan*), ta pa iz sansk. *dhjana* (*dhyāna*) – meditacija, “usrediščenje”.

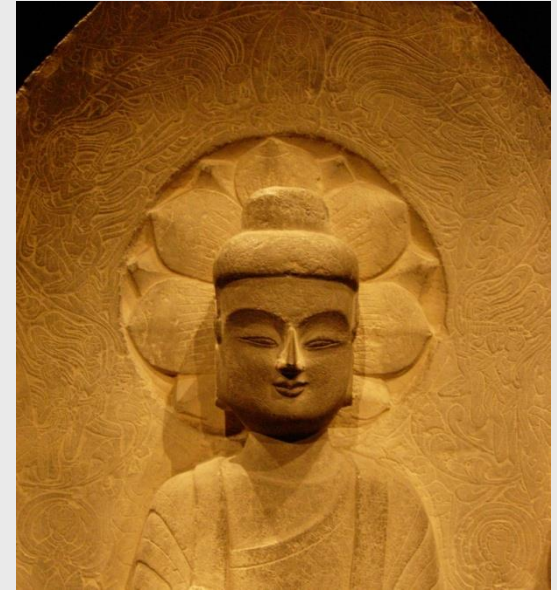
Bodhidharma (jap. Dharuma), 6. st., velja za prvega patriarha kitajskega čana in japonskega zena.

Dve glavni šoli zena sta:

1. *rinzai-zen*, uvedel ga je Ensai (12. st.): šola “nenadnega razsvetljenja”, ki uporablja koane;
 2. *sōtō-zen*, uvedel ga je Dogen (13. st): šola “tihega razsvetljenja”, za katero je bistven zazen;
- *koani* so zenovski “paradoksi” (nekaj več v nadaljevanju);
 - *zazen* je zenovsko “sedenje v meditaciji”;
 - *satori* (“razsvetljenje”) je neizrekljivi cilj zenovske poti.

Osrednje zenovsko spoznanje je “praznina” (sansk. *śūnyatā*), ki pa ni “nič” v pomenu zahodne metafizike, temveč “do-polnjena praznina” – obenem celost/celovitost.

Zen budizem ni izpodrinil šintoizma (*shintō*), tradicionalne mešanice animizma in politeizma (z najvišjo boginjo sonca Iso), ampak še dandanes živita v mirnem sožitju.

Na slikah, zgoraj: Buda, Narodni muzej, Tokio (foto: M.U.); spodaj: Bodhidharma (vir: internet).

Zbirka koanov *Mumonkan* ("Vrata brez vrat")

- "Zbirka *Mumonkan* je ena najpomembnejših zbirk koanov. Nastala je na Kitajskem leta 1229, imenuje pa se po svojem sestavljalcu, menihu Hueigaiju (jap. prev. njegovega imena se glasi Mumon, 1184–1260), ki je zbrane koane opremil s komentarjem in verzi. Zbirka, katere naslov se v prostem prevodu glasi *Vrata brez vrat*, je bila v angleščino prvič prevedena šele leta 1957 in je morda ena zadnjih skrivnosti vzhodne duhovne in kulturne tradicije." (Vasja Cerar v spremni besedi.)

- Mumonkan se začne s koanom (~beseda, kit. *gon-gan*) "Džošujev pes":

KOAN: "Učenec je vprašal kitajskega mojstra Džošuja: 'Ali ima pes naravo Bude?' – Džošu mu je odgovoril: 'Mu!'" [jap. *mu*, kit. *wu* pomeni 'ne', vendar zavrnitev tako trditve kot zanikanja. Koanu sledi ...]

MUMONOV KOMENTAR: "Na poti k zenu naletimo na zapreke, ki so jih postavili stari mojstri. Da bi jih premagali, moramo odrezati poti mišljenja. Kdor ne ustavi misli in ne premaga ovire, tava v temi kot zablodeli duh. Želim vas vprašati, katera je prva zapreka na poti? To je besedica 'Mu', glavna vrata v zen ..." [Mumonov komentar se nadaljuje, vendar nam tudi tisto, kar sledi, ne pomaga kaj dosti pri razreševanju "uganke" koana; da ne govorimo o verzih na koncu ...]

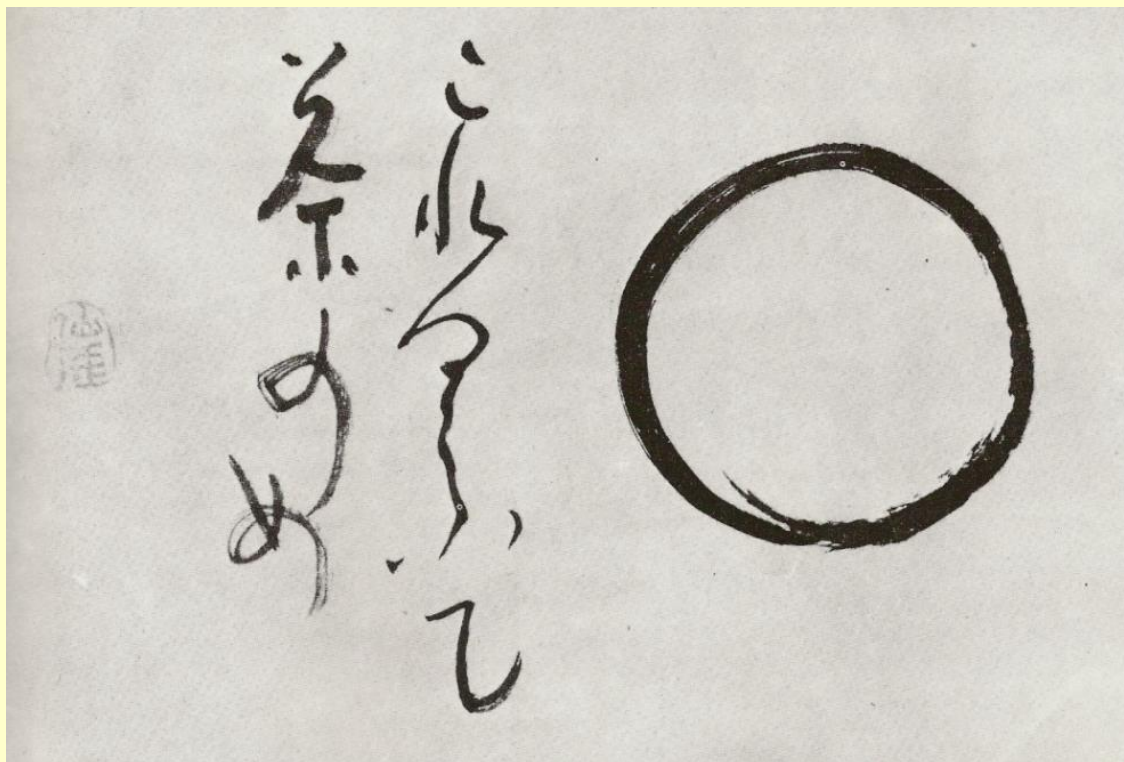
MUMONOV VERZI:

*Pes in Budova narava
to je resno in težko vprašanje.
V hipu si mrtev,
preden rečeš da ali ne.*

... v zbirki Kondor, MK, 1986,
prev. Vasja Cerar

Krog (jap. *enso*) kot simbol do-polnjene “praznine” (v sanskrtu: *śūnyata*)

Krog, simbol celovitosti in obenem “praznine” univerzuma;
avtor kaligrafije je zenovski mojster Sengai, Japonska, 18. st.
(vir: Anne Bancroft, *Zen*, Thames and Hudson, London, 1979).

Buda se smehlja

skulptura iz Narodnega muzeja v Tokiu

Zenovski vrt: splet narave in kulture

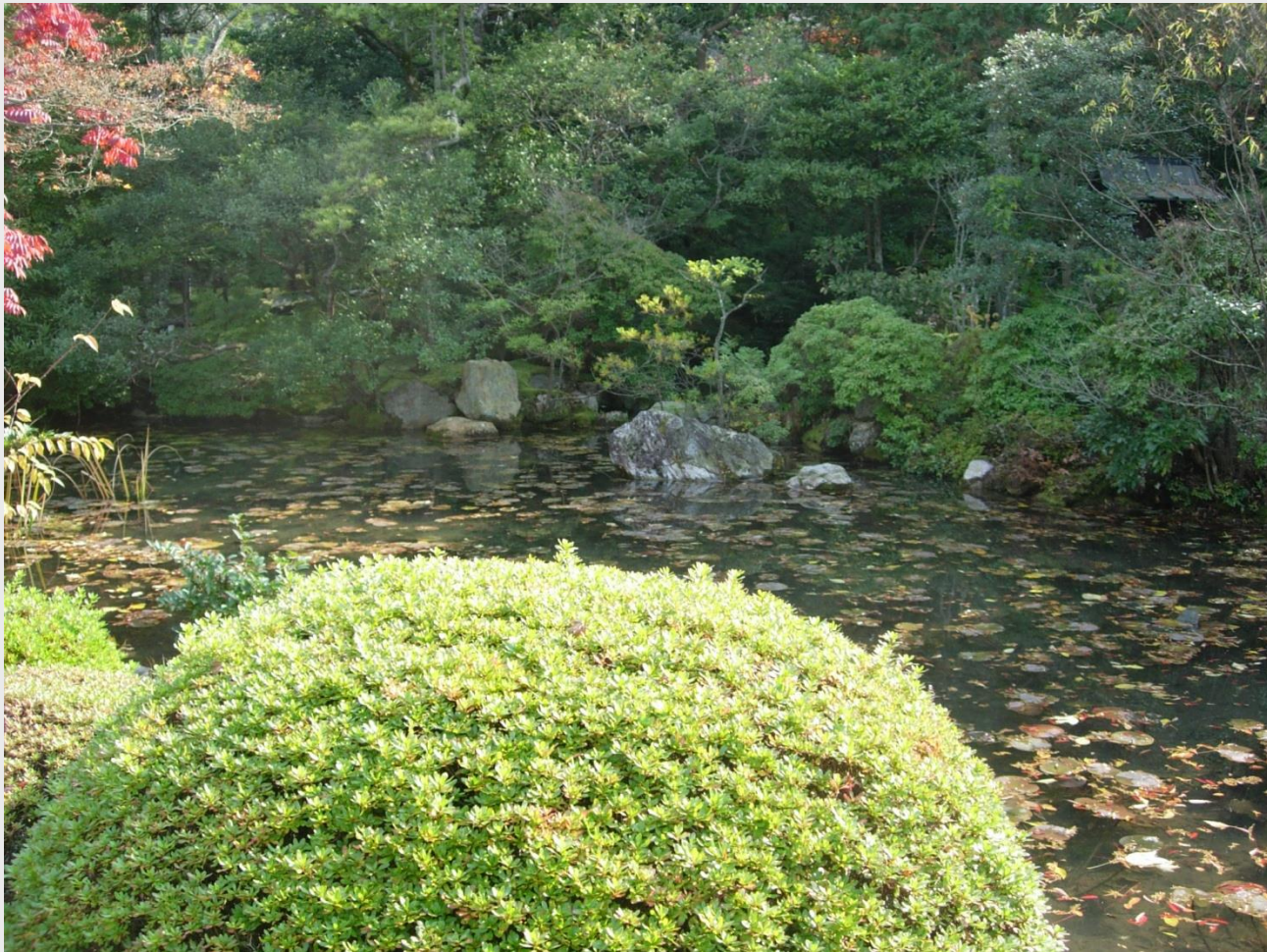
vrt Konchi-in, v sklopu templjev Nanzen-ji, Kjoto; arhitekt vrta je Kobori Enshu (17. st.), avtor te in naslednjih fotografij je M. U. (novembra 2008)

Kultivirana narava v jesenskem vrtu

prav tam

Gladina in sfera

tudi tam, malce nižje

Trije svetovi

še vedno tam, v vrtu Konchi-in

Jezerce s kamnito svetilko

v parku pri “Zlatem paviljonu” (Kinkaku-ji), Kjoto

“Zlati paviljon”

Kinkaku-ji, ena najbolj obiskanih znamenitosti Kjota

Jesenske barve japonskega javorja ... in haiku

pri "Zlatem paviljonu"

*jesen prihaja
risanje rastlin
postaja opravilo*

Kusabana wo
egaku nikka ya
aki ni iru

Siki

(prevedel Iztok
Geister, 1973,
tudi vse naslednje
haikuje)

Pogled skozi drsna vrata v notranjost

... v notranjost templja Konchi-in;
na tleh so *tatamiji*, tj. “preproge” oz. rogoznice, tradicionalno pletene
iz riževe slame in ločja; 1 *tatami* (90 x 180 cm) je tudi merska enota
za velikost sobe

Središče japonskega interiera: *tokonoma*

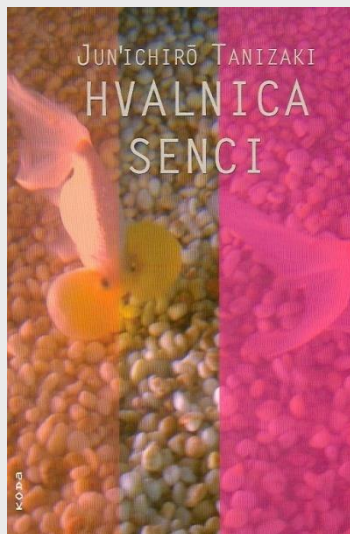
Koto-in,
v Daitoku-ji,
Kjoto

Tokonoma je stenska niša v japonski sobi, s pragom dvignjena od tal in okrašena s sliko ali kaligrafijo na visečem svitku, izbranem posebej za letni čas, z ikebano ipd.; prvotno je bil to prostor za čaščenje prednikov.

“Kadarkoli vidim *tokonomo* s prefinjenim okusom urejene sobe, občudujem, kako Japonci razumemo skrivnosti senc, kako spretno znamo uporabljati svetlobo in senco. Saj lepota *tokonome* ni rezultat kakih posebnih priprav. Potreben je le s preprostim lesom in golo steno omejen prazen prostor, kjer sončni žarek, ki ga povleče v notranjost, obudi zdaj ta, zdaj oni mračni kotiček.” (Jun’ichirō Tanizaki, *Hvalnica senci*, str. 34)

“Naši predniki so lepoto našli v sencah ...”

Jun'ichirō Tanizaki,
Hvalnica senci, 1933

... pri Študentski založbi,
prev. Branka Klenovšek, 2002.

“Mi se veselimo prav vsake nežne svetlobe, na primer tiste, ki nastane, ko na prvi pogled negotov zunanji žarek na zidu poltemne, mračne barve s težavo ohranja še tistega malo življenja, ki mu ga je preostalo. Bleda svetloba ali pa temačni obrisi na zidu nam pomenijo veliko več kakor vsako okrasje in se jih, iskreno povedano, ne naveličamo gledati.” (J. Tanizaki, *Hvalnica senci*, str. 31)

Dve senci iz muzeja

iz Narodnega muzeja v Tokiu

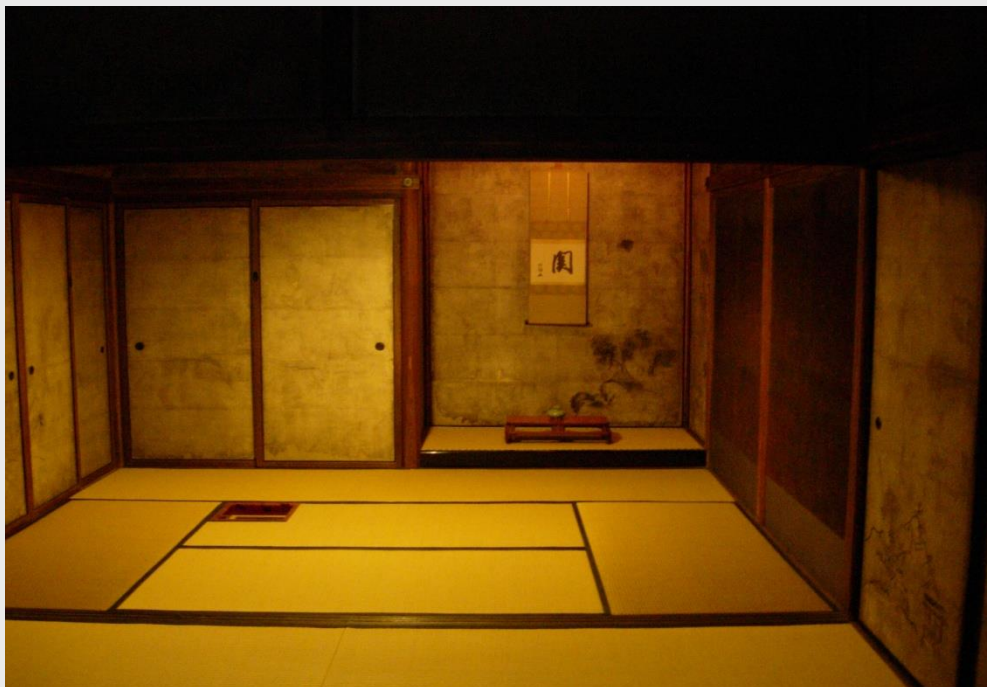
Teater, živa “igra senc”

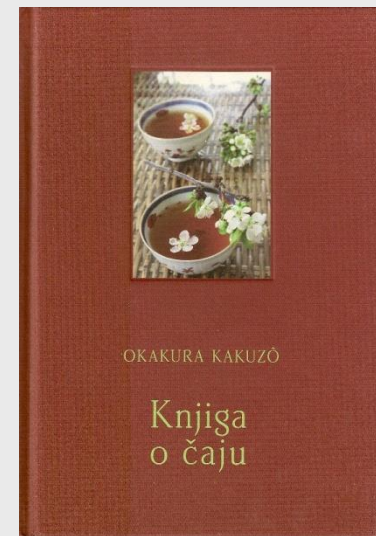
Tri najbolj znane zvrsti tradicionalnega japonskega teatra so:

1. *nō* (ples & drama v “minimalistični” estetiki zena),
2. *kabuki* (popularni teater, erotična igra, tudi ženske vloge so igrali moški),
3. *bunraku* (lutke – na fotografijah vidimo princeso in princa).

Japonski čajni obred (*cha-no-yu*) kot zvrst umetnosti življenja

čajnica v Koto-in, Daitoku-ji, Kjoto
med *tatamiji* je vdolbina za čajni kotliček (*kama*)
v ozadju niša *tokonoma*

OKAKURA Kakuzō,
Knjiga o čaju, 1906,
prev. Andrej Skubic, 2006.

“V religiji je Prihodnost že za nami.
V umetnosti je Sedanjost večna.
Čajni mojstri so menili, da je pravo
občudovanje umetnosti dostopno le
tistim, ki se odprejo njenemu vplivu
na življenje.” (*Knjiga o čaju*, str. 91)

Kamnita svetilka

Koto-in, vrt pred čajnico

Sleme templja, deloma zastrto z naravo

Daitoku-ji, skupina 24 zenovskih templjev šole *rinzai* v Kjotu

Japonci občudujejo in fotografirajo jesensko lepoto dreves

nekje v Kijotu

Horizontala z rujem

Kjoto, nedaleč stran

Gejši v tradicionalni opravi

Kjoto, Chawan-zaka (Ulica čajnikov), v dežju

Znova v zenovskem vrtu, “svetišču narave”

Kodai-ji, Kjoto

Rdečina japonskega javorja v dežju

Kodai-ji, Kjoto

Kaplje, veja ... in haiku

prav tam

*jesen je
ščene, ki se tega ne zaveda
je buda*

Aki kinu to
siranu koinu ga
hotoke kana

Issa

Lepota dežja

prav tam

Čaščenje studenčnice

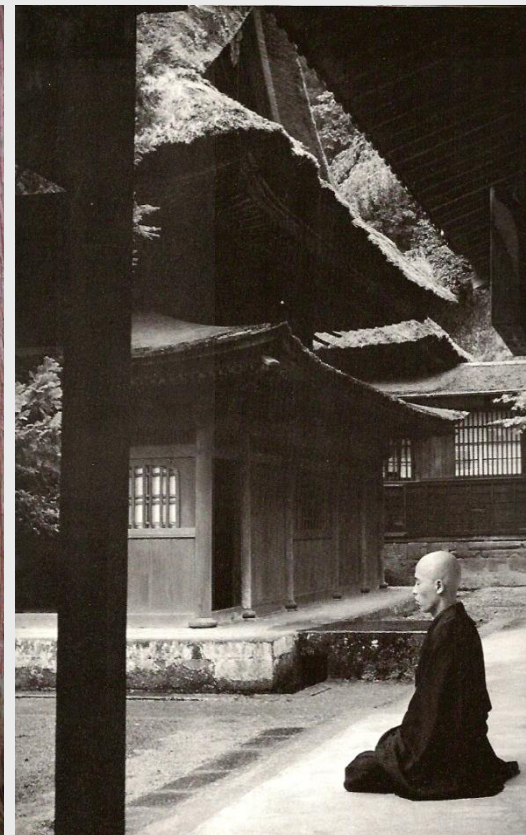

pitje zdravilne vode v templju Kiyumizu-dera ...

zajemalke za vodo v Konchi-in, Kjoto

Mali Buda v gozdu ... in menih

Oku-no-in, v samoti nad velikim templjem Nanzen-ji, Kjoto

... nekje, nekoč

Velik člověk ...?

tam, blizu Oku-no-in

*kresnica sem
ki v slamnati kolibi
jé koprive*

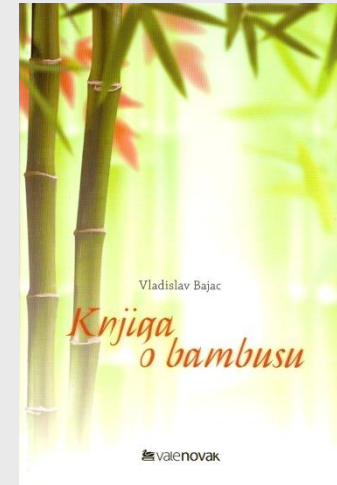
Kusa no to ni
ware wa tade kû
kotaru kana

Kikaku

Bambus ... in knjiga

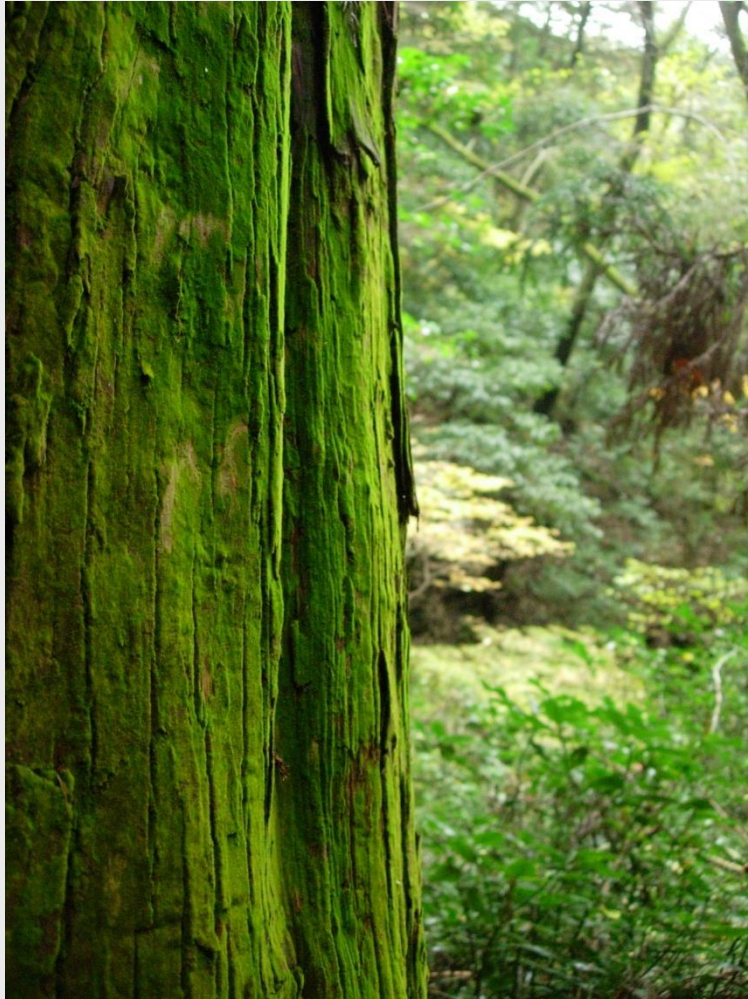
Vladislav Bajac,
Knjiga o bambusu, 1989
(proza, esej, pričevanje ...?)

...pri založbi ValeNovak,
prev. Đurđa Strsoglavec, 2008.

“Prihod novega letnega časa ni ničesar pustil tako, kot je bilo. Vsa ta neznana narava zunaj človekovega telesa, ki je vedno delovala kakor samozadostna, je bila orodje usode, tako da je ukazovala človeški vrsti. Tisti, ki je vedel, da je narava lahko brez njega, je lahko samo še spoznal, da sam brez nje ne more več.” (V. Bajec, *Knjiga o bambusu*, str. 146)

Drevo, mah ... in haiku

*globoko v gozdu
žolna
in glas sekire*

Teono ucu
oto mo kubukasi
keracucuki

Buson

v gozdu pri Oku-no-in

Razsute zvezdice na mahu

*med travami
bel cvet
neznanege imena*

Kusu mura ya
na mo širanu hana no
siroki saku

Siki

Osuli živi fosili

ginkovi lističi, pozna jesen

*v jesenskem vetru
je vse kar opažam
haiku*

Aki-kaze ya
gančûno mono
mina haiku

Kyosi

Vse teče, čeprav včasih počasi

“Pot filozofov” (Tetsugaku-no-Michi) v Kjotu,
med templjema Nanzen-ji in Ginkaku-ji

Ognjeno rujni lističi na “Poti filozofov”

V zenovskem vrtu naravo in kulturo ločuje
in obenem povezuje peščeni “ocean”

valovit peščeni vrt v Konchi-in, Nanzen-ji, Kjoto

Kamnit svetilnik na obali, opoldne

prav tam

Kamniti postavi na večernem bregu

peščeni vrt Oubai-in, v sklopu Daitoku-ji, Kjoto

Otoka v peščenem morju

prav tam

Gora sredi Oceana

Kodai-ji, Kjoto

Zazen

(brez besed)

Oceanski trenutek, ko se čas ustavi

HOKUSAI Katsushika: *V globeli vala pred obalo Kanagawe*, iz cikla 36 pogledov na goro Fudži, lesorez, 1831 (Metropolitan Museum of Art, New York)

Gora, reka in pot

Hokusai: *Reka Tama v provinci Musashi*, iz istega cikla,
36 pogledov na goro Fudži, lesorez, 1831 (Peter Morse Collection);
reka Tama se izliva v Tokijski zaliv pri mestu Kawasaki

Fudži-jama ali Fudži-san (3776 m), novembra 2008, iz vlaka

v ospredju mesto Fuji

Fudži brez oblaka

(iz Googla)

Sveta gora in “gora svetá”

Hokusai: *Južni veter ob jasni zori*, iz cikla 36 pogledov na goro Fudži, lesorez, 1831 (British Museum, London)

Vertikale in horizontale

*nebo in zemlja
oblačilo
beračevo*

Koziki kana
teuci wo kitaru
nacugoromo

Kikaku

HIROSHIGE Utagawa: *Borovci na obali pri Mihu v provinci Suruga*, iz cikla *Slavni pogledi v šestdesetih provincah*, lesorez, 1853 (Zbirka Pulverer, Köln)

Gora v peščenem vrtu

Ginkaku-ji, Kjoto

Stožec Kogetsudai

prav tam

Vrbi na obali

tempelj Kodai-ji, Kjoto

Štirje časi - jesen

Hiroshige: *Jesenski mesec nad reko Tamo*,
iz cikla *Osem pogledov iz okolice Eda*, lesorez, 1837 (Zbirka Baur, Ženeva);
zgoraj levo so tri pesmi, avtorji: Shōkasai, Yotōtei Katawaza, Yōrōjin Takinari;

Shōkasaijeva pesem se v prostem prevodu glasi:

“Tako dolgo že zrem / pa ga nisem videl / ko je vzšel izza gora / in zdaj je tu, brez vsakega prahu: /
mesec nad Kristalno reko (*Tamagawa*)”

“Lunin obraz / star približno / trinajst let” (Issa)

Hiroshige: *Jesenski mesec v Ishiyami*, iz cikla *Osem pogledov iz province Omi*, lesorez, 1834 (privatna zbirka, na Danskem);

Ishiyama je kraj pri velikem jezeru Biwa (staro ime Niho), nedaleč od Kjota, kamor Japonci tradicionalno hodijo občudovat polno luno (o tem piše tudi Tanizaki v *Hvalnici senc*); v ozadju je gora Hira, na levi pa tempelj Ishiyama-dera, kjer je Murasaki Shikibu (~ leta 1000), dvorjanka japonske cesarice, pisala znamenito knjigo *Zgodba princa Genjija* (*Genji Monogatari*, prev. Silvester Škerl: *Princ in dvorne gospe*, DZS, 1968, ponatis v zbirki Sto romanov, CZ, 1975).

Večnost v minevanju

Hiroshige: *Polna luna nad Takanawo*, iz cikla *Slavni pogledi na vzhodno prestolnico*, lesorez, 1831 (Zbirka Mann, Highland Park, Illinois)

Korak za korakom

*po tej poti
v jesenskem somraku
nihče ne hodi*

Kono mici ya
yuku hito nasi ni
aki no kure

Bashō

vrt templja Koto-in, v sklopu Daitoku-ji, Kjoto

Pot Tokaido med Kjotom in Edom (Tokiom), med staro in novo prestolnico

Hiroshige: *Lepe pinije na Hiramatsuyami* (ali *Človek, ki vodi vola med pobočji gorá*), iz cikla *53 postaj na poti Tokaido*, lesorez, 1851 (Academy of Arts, Honolulu)

Prečkanje reke na poti Tokaido, nekoč

Hiroshige: *Kanaya – daljni breg reke Oi*, iz cikla *53 postaj na poti Tokaido*, lesorez, 1831 (privatna zbirka, na Danskem)

Prelaz na tej poti (kjer je danes seveda predor)

Hiroshige: *Prelaz Yui-Satta*, iz cikla *53 postaj na poti Tokaido*, lesorez, 1831 (Academy of Arst, Honolulu)

Shinkansen (“vlak-izstrelek”) na liniji Tokaido, 2008

zastrt Fudži, pogled z vlaka

na postaji Hamamatsu

Templji našega časa?

Tokio, Shinagawa

Tokio, Shinjuku

Ginza, tokijska “Peta avenija”

“Kakorkoli že, današnja razsvetljava ne služi več branju, pisanju ali šivanju, temveč se v celoti zapravlja za preganjanje sence iz slehernega kota.”
(Jun'ichirō Tanizaki, *Hvalnica senci*, str. 56)

V negotovi sedanjosti še vedno živi bolj gotova preteklost

tempelj Kiyomizu-dera, nad Kjotom

Morda je bistvo zena prav to: ljubeč odnos do življenja, narave, kozmosa

*Opica ponuja modrecu breskev, poslikan
pipalov list, 19. st. (iz knjige: A. Bancroft, Zen).*

Pipalovo drevo ali banjanovec je indijska vrsta figovca (*figus religiosa*); Buda je v senci tega drevesa učil svoj nauk (*dharmo* oz. v paliju *dhammo*); pod njim je namreč – kot pravi legenda – dosegel nirvano (zato se to drevo imenuje tudi “drevo *bodhi*”, tj. razsvetljenja).

*nekdo je prišel
in obiskal nekoga
nekega jesenskega večera*

Hitori kite
hitori wo tou ya
aki no kure

Buson

Napis zgoraj:
“Vse stvari so popolne”
(paradoks je v tem, da je sam “krog popolnosti” (*enso*) – nepopoln).